

Henryk Skorowski

Prawa człowieka w służbie wolności

Collectanea Theologica 58/4, 27-38

1988

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

ks. HENRYK SKOROWSKI SDB, WARSZAWA

PRAWA CZŁOWIEKA W SŁUŻBIE WOLNOŚCI

Antropologia chrześcijańska ukazuje człowieka jako istotę bytowo wolną. Wolność jest nie tylko wartością człowieka, ale składowym elementem jego natury, pojęcia osoby, o czym między innymi wprost mówi Jan Paweł II: „Istota wolności tkwi we wnętrzu człowieka, należy do natury osoby ludzkiej i jest jej znakiem rozpoznawczym.”¹ Można powiedzieć, że jest ona po prostu formą istnienia osoby. Fakt ten nie oznacza jednak, iż w obecnej rzeczywistości człowiek może urzeczywistniać swoją wolność. Doświadczenie uczy, że jest on wielorako zniewolony poprzez prześladowanie za własne przekonania, dyktatorskie systemy sprawowania władzy, zjawiska nędzy i głodu, w szeroko rozumianym życiu społecznym. Zniewolenia tego nie da się w żaden sposób pogodzić z zasadniczą prawdą, że osoba jako istota ontycznie wolna ma nie tylko prawo, ale także obowiązek realizowania siebie w wolności. Rozwój ten wymaga bowiem możliwości autentycznego korzystania z wolności w płaszczyźnie życia codziennego, na co w sposób zdecydowany zwraca uwagę *Instrukcja o chrześcijańskiej wolności i wyzwoleniu*, w której czytamy: „Wolność wymaga warunków w porządku ekonomicznym, politycznym i kulturalnym, umożliwiających jej pełną realizację.”²

Współczesna dyskusja dotycząca podstawowych praw człowieka jest między innymi wynikiem uświadomienia sobie tego stanu rzeczy. Podkreśla się w niej wprost, że świadomość wolności idzie w parze z uznaniem niezbywalnych praw osoby.³ Świadczy to dobitnie o tym, że w obecnej rzeczywistości przekonanie to jest już nie tylko osobistym, wewnętrznym przeświadczeniem osoby, jako wynik jej własnych przeżyć poznawczo-moralnych, ale powszechnym przekonaniem wyrażającym się w formie uznania tej prawdy za

¹ Jan Paweł II, *Chcesz służyć sprawie pokoju — szanuj wolność. Oędzie na Międzynarodowy Dzień Pokoju 1981*, w: Jan Paweł II, *Nauczenie społeczne*, t. IV, Warszawa 1984, 11.

² *Instrukcja o chrześcijańskiej wolności i wyzwoleniu* (tekst polski), Rzym 1986, n. 1.

³ Por. *tamże*, n. 1.

ogólnie ważną. Znalazło to swoje uzewnętrznienie w postaci licznych deklaracji prawnych o zasięgu międzynarodowym.⁴

Podstawowe prawa człowieka stoją zatem w ścisłej realizacji z wolnością. Są one podstawą wolności i określają próg autentycznego jej urzeczywistniania. Mają one swój wolnościowy wymiar, który można określić pojęciem „służba wolności”. Artykuł niniejszy jest próbą ukazania w jakim wymiarze prawa człowieka służą wolności, to znaczy na ile rzeczywiście umożliwiają osobie realizację wolności w szeroko rozumianym życiu codziennym.

1. Wolność podstawowym prawem człowieka

Prawa człowieka służą wolności już przez sam fakt uznania wolności za podstawowe i niezbywalne prawo osoby, równie ważne jak na przykład prawo do życia, godnych człowieka warunków życia, prawdy itp.⁵ Jest to jak gdyby prawem gwarantowana możliwość korzystania z wolności. Stwierdzenie jednak, że człowiekowi jako istocie bytowo wolnej przysługuje prawna gwarancja wolności, jest stwierdzeniem bardzo ogólnym. Rodzi się zatem pytanie o szczegółową jego treść, która pozwoli wyjaśnić, w czym wyraża się owa gwarancja korzystania z wolności w płaszczyźnie codziennej egzystencji.

Samo sformułowanie tego prawa w poszczególnych dokumentach wskazuje, że zawarta jest w nim bogata treść, która w sposób istotny wyznacza próg urzeczywistniania wolności. I tak dla przykładu w *Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka* prawo to pozornie sformułowane jest bardzo ogólnie: „Każdy człowiek ma prawo do życia, wolności i bezpieczeństwa swojej osoby.”⁶ Już jednak następny artykuł stwierdzający, że „Nie wolno nikogo czynić niewolnikiem ani nakładać na niego służebności; niewolnictwo i handel

⁴ Do najważniejszych dokumentów zaliczyć można: *Powszechna Deklaracja Praw Człowieka* (1948), *Deklaracja w sprawie zlikwidowania wszelkich form dyskryminacji rasowej* (1963), *Międzynarodowy Pakt Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych* (1966), *Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych* (1966), akta końcowe KBWE w Helsinkach (1975), Belgradzie (1978), Madrycie (1981—1983).

W nauczaniu społecznym Kościoła problematyka praw człowieka zajmuje także istotne miejsce. Do najważniejszych dokumentów zaliczyć można: encyklika *Rerum novarum* (1891) Leona XIII; *Pacem in terris* (1963) Jana XXIII; *Populorum progressio* (1967) i list *Octogesima adveniens* (1971) Pawła VI; konstytucja *Gaudium et spes* i deklaracja *Dignitatis humanae* Soboru Watykańskiego II; encykliki *Redemptor hominis* (1979) i *Laborem exercens* (1981) Jana Pawła II.

⁵ Por. *Powszechna Deklaracja Praw Człowieka*, art. 1,3; *Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych*, art. 9; Jan XXIII, *Pacem in terris*, n. 14,15.

⁶ *Powszechna Deklaracja Praw Człowieka*, art. 3.

niewolnikami są zakazane we wszystkich swych postaciach”,⁷ stanowi istotne dopowiedzenie w zakresie treści. Zostaje ono pogłębione w sposób zasadniczy w innych artykułach np. art. 9 stwierdza, że nie wolno nikogo samowolnie aresztować, zatrzymywać ani wyganiać z własnego kraju; art. 12 zabrania ingerować w życie prywatne, rodzinne i domowe; art. 16 mówi o wolności zawarcia małżeństwa i założenia rodziny; art. 18 podkreśla wolność myśli, sumienia i wyznania, a także wolność głoszenia swej wiary indywidualnie bądź publicznie, wreszcie także art. 19 stwierdza wolność wyrażania swej opinii i poszukiwań naukowych.

W *Międzynarodowym Pakcie Praw Obywatelskich i Politycznych* lapidarnie sformułowane prawo do wolności jest bardziej uszczegółowione w innych artykułach mówiących o takich wolnościach jak: wolność od niewolnictwa i handlu niewolnikami, od trzymania w poddaństwie, od przymusu pracy⁸; od samowolnego aresztowania i zatrzymania, przy czym wymienia się jednocześnie warunki, które muszą być spełnione przy ewentualnym aresztowaniu czy pozbawieniu wolności na mocy wyroku sądowego⁹. Inne artykuły podkreślają niemożność pozbawienia wolności jedynie z tego faktu, że człowiek nie jest w stanie wywiązać się z przyjętych zobowiązań¹⁰; wolność opuszczania i powracania do własnego kraju wraz z możliwością swobodnego poruszania się w nim¹¹; wolność od ingerencji w życie prywatne i rodzinne¹²; wreszcie wolność w zakresie myśli, sumienia i wyznania wraz z uzewnętrznianiem własnych poglądów i swobodnego wyrażania opinii, otrzymywania i rozpowszechniania wszelkich informacji i poglądów, a także wolność stowarzyszania i gromadzenia się.¹³ Dodać należy jeszcze wolność swobodnego zawarcia małżeństwa i założenia rodziny oraz wolność w zakresie życia kulturowego i wyznaniowego osób należących do mniejszości narodowych.¹⁴

Także encyklika *Pacem in terris*, uważana powszechnie za katolicki kodeks praw człowieka, ukazuje bogatą treść prawa do wolności. Jan XXIII mówi o prawie do wolności w poszukiwaniu prawdy, wypowiedania i rozpowszechniania swych poglądów, swobodnej twórczości artystycznej, korzystania z dorobku wiedzy, oddawania czci Bogu zgodnie z wymaganiami własnego sumienia, wyznawania religii prywatnie i publicznie.¹⁵ Istotnymi są tu także

⁷ *Tamże*, art. 4.

⁸ *Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych*, art. 8.

⁹ *Tamże*, art. 9, 10.

¹⁰ *Tamże*, art. 11.

¹¹ *Tamże*, art. 12.

¹² *Tamże*, art. 17.

¹³ *Tamże*, art. 18, 19, 21, 22.

¹⁴ *Tamże*, art. 23, 27.

¹⁵ Jan XXIII, *Pacem in terris*, n. 12, 13, 14.

prawo do wolności wyboru takiego stanu, który człowiekowi najbardziej odpowiada, wolności w wychowaniu własnych dzieci, a także wolności zrzeszania się oraz emigracji i imigracji.¹⁶

Zasygnalizowane powyżej brzmienie prawa do wolności (w niektórych tylko dokumentach) wyraźnie wskazuje, że jego szczegółowa treść nie wyraża się tylko i wyłącznie w prawem gwarantowanej ochronie przed przymusem i koniecznością, ale jest o wiele bogatsza. Implikuje ona w sobie płaszczyzny praw bardziej szczegółowych gwarantujących możliwość realizacji wolności nie tylko w sensie negatywnym jako wolność „od”, ale także w sensie pozytywnym jako wolność „do”. Niekiedy mówi się tu o płaszczyźnie wewnętrznej, w ramach której przysługuje człowiekowi wolność myśli, sumienia, poszukiwania prawdy, a więc tego, co składa się na świat własnych przekonań, oraz płaszczyźnie zewnętrznej dającej osobie wolność podejmowania działań lub powstrzymywania się od nich w szeroko pojętym życiu społecznym.¹⁷ Biorąc jednak pod uwagę, że płaszczyzny te warunkują się wzajemnie i przenikają, stosuje się obecnie inny ich podział zakładając, że w każdej płaszczyźnie można mówić o sferze wewnętrznej i zewnętrznej.

Pierwszą z nich jest płaszczyzna kulturowa. Kultura jest tu rozumiana bardzo szeroko. Należą do niej te przedsięwzięcia, które prowadzą do umocnienia autonomii osoby, do rozwoju duchowego, intelektualnego i moralnego człowieka, a więc do tworzenia szeroko pojętego humanizmu.¹⁸ W płaszczyźnie tej umieszcza się takie wolności jak wolność własnych przekonań i opinii, możliwość ich wyrażania na zewnątrz, wolność poszukiwań naukowych, słowa i twórczości artystycznej itp.

Drugą stanowi płaszczyzna małżeńsko-rodzinna uznana za szczególnie ważną. Jest to bowiem krąg, gdzie szczególną troską, opieką i szacunkiem obdarzana jest ludzka miłość i rodzina jako miejsce przekazywania nowego życia i wychowania człowieka.¹⁹ W jej ramach mówi się o wolności wyboru określonego stanu, zawarcia małżeństwa i założenia rodziny, wychowania dziecka zgodnie z własnymi przekonaniem, a także o braku zewnętrznej ingerencji w sprawy małżeńskie i rodzinne, jak np. ograniczanie przez państwo ilości potomstwa.

Kolejną płaszczyznę stanowi płaszczyzna gospodarczo-społeczna, która w szczególny sposób uświadamia, że człowiek jest celem życia gospodarczego i społecznego i jako podmiotowi tegoż życia przysługuje mu wolność podejmowania i wyboru pracy (człowiek nie

¹⁶ *Tamże*, n. 15, 17, 23, 25.

¹⁷ Por. J. M a j k a, *Filozofia społeczna*, Warszawa 1982, 161.

¹⁸ Por. J. W. G a ł k o w s k i, *Jan Paweł II a prawa człowieka*, Przegląd Powszechny 237(1982) z. 4, 27.

¹⁹ *Tamże*, 26.

może także być zniewolony pracą, zmuszany do niej), wolność zrzeszania się i gromadzenia, swobodnego poruszania się, wolność od bezprawnego zatrzymania, aresztowania i uwięzienia itp.²⁰

Czwartą jest płaszczyzna polityczna, w ramach której można mówić np. o wolności zapatrywań politycznych, przynależności do partii, udziału w życiu politycznym, wolności emigracji i imigracji.²¹

W ramach ogólnie sformułowanego prawa do wolności istnieje jeszcze jedna płaszczyzna mieszcząca w sobie wolności bardziej szczegółowe. Jest to płaszczyzna religijna.²² Została ona umieszczona na ostatnim miejscu nie dlatego, że jest mniej ważna, ale dlatego, że w nauczaniu społecznym Kościoła uważana jest za podstawową i jako taka domaga się bardziej szczegółowego wyakcentowania. Kościół uznaje ją za podstawową wśród innych nie tylko dlatego, że do zasadniczej jego misji należy głoszenie Ewangelii, ale dlatego, iż płaszczyzna ta jest nierozzerwalnie związana z innymi i stanowi rację bytu wszystkich pozostałych płaszczyzn wolnościowych. Mówi o tym Jan Paweł II: „Wolność sumienia i religii jest pierwszym i niezbywalnym prawem osoby ludzkiej; a nawet więcej, można powiedzieć, że w stopniu, w jakim dotyka ona najbardziej intymnej sfery ducha, podtrzymuje głęboko zakotwiczoną w każdej osobie rację bytu innych wolności.”²³ Rodzi się w tym miejscu pytanie: jakie prawa bardziej szczegółowe kryje w sobie płaszczyzna religijna?

W pierwszej kolejności jest to wolność w sferze osobistych przekonań religijnych zgodnie z wymaganiami własnego sumienia. Wiąże się to z moralnym obowiązkiem szukania prawdy i trwania przy niej. Podkreśla to między innymi *Deklaracja o wolności religijnej*, w której czytamy: „Prawdy zaś trzeba szukać w sposób zgodny z godnością osoby ludzkiej i z jej naturą społeczną... skoro zaś prawda została poznana, należy mocno przy niej trwać osobistym przeświadczeniem”.²⁴ Sfera osobistych przekonań religijnych sięga tak daleko, że człowiek zgodnie z własnym przeświadczeniem może nawet odrzucić wiarę i Boga.

Oprócz osobistych przekonań płaszczyzna religijna zawiera także wolności w sferze zewnętrznej. Wynika to z faktu, że religia polega nie tylko na wewnętrznych aktach, przez które człowiek bezpośrednio ustosunkowuje się do Boga, ale także na aktach zewnętrznego wyznawania swej wiary. W ramach zatem płaszczyzny

²⁰ *Tamże*, 27.

²¹ *Tamże*, 28.

²² Por. H. Skorowski, *Wolność religijna a prawa człowieka*, *Communio* 6(1986) z. 4, 102—108.

²³ Jan Paweł II, *Chcesz służyć sprawie pokoju — szanuj wolność*, art. cyt., 11.

²⁴ *Deklaracja o wolności religijnej*, n. 3.

religijnej przysługuje osobie wolność kultu wyrażająca się w praktykach publicznych.²⁵

Płaszczyzna religijna implikuje w sobie także wolności dotyczące organizowania przez człowieka wspólnot religijnych. Istnienie ich jest koniecznością dyktowaną potrzebą publicznego sprawowania kultu, a także potrzebą pomocy członkom wspólnot w praktykowaniu życia religijnego i realizowania własnego życia w oparciu o normy i wymagania wyznawanej religii. *Deklaracja o wolności religijnej* stwierdza wprost: „Wolność w sprawach religijnych przysługująca osobom, powinna być im przyznana również wtedy, gdy działają wspólnie. Zarówno bowiem społeczna natura człowieka, jak i społeczna natura religii, wymagają istnienia wspólnot religijnych”²⁶. Trzeba tu zatem mówić o wolności Kościoła i innych wspólnot do istnienia i realizowania własnych celów. To zaś jeszcze bardziej poszerza treść prawa do wolności religijnej o wolność głoszenia i przekazywania przez wspólnotę prawd wiary słowem i w formie pisanej, upowszechniania treści religijnych za pomocą środków masowego przekazu, prowadzenia działalności wychowawczej, oświatowej i charytatywnej, posiadania własnych studiów teologicznych, wznoszenia budowli sakralnych itp.²⁷

Wspomniane wolności szczegółowe w płaszczyźnie religijnej mają nie tylko aspekt pozytywny jako wolność „do”, np. osobistych przekonań, wyznawania wiary na zewnątrz, wyboru wspólnoty religijnej itp., ale także aspekt negatywny jako wolność „od”. Jest bowiem sprawą oczywistą, że jeżeli człowiek ma prawo do swobodnego wyboru wiary, jej manifestowania, to tym samym jest wolny od wszelkiego rodzaju przymusu, który skłaniałby go do działań przeciwnych jego przekonaniom.

Tak rozumiana płaszczyzna religijna, kryjąca w sobie cały zespół praw bardziej szczegółowych, uważana jest w nauczaniu społecznym Kościoła za płaszczyznę podstawową w ramach szeroko rozumianego prawa do wolności. Jest ona podstawą innych wolności przysługujących człowiekowi.²⁸ Uzasadnienie tego poglądu idzie po linii podkreślenia, że podstawową wartością człowieka, sięgającą najgłębszych jego wymiarów, sfery najbardziej osobistej, tzn. duchowej, jest stosunek osoby do Boga wyrażający się w przekonaniach religijnych. Tutaj człowiek doświadcza i przeżywa, że jest prawdziwie wolny, przez fakt uznania i przeżywania transcendentnej swego istnienia w stosunku do świata i Boga, a także, że wolność jest zawsze wolnością człowieka uczynionego na obraz i po-

²⁵ *Tamże*, n. 3.

²⁶ *Tamże*, n. 4.

²⁷ *Tamże*, n. 4.

²⁸ Por. Jan Paweł II, *Wolność religijna podstawą praw ludzkich. Orędzie do Sekretarza Generalnego ONZ 2 XII 1978*, w: Jan Paweł II *Nauczanie społeczne*, t. II, Warszawa 1982, 52.

dobieństwo Boga. W ten sposób pełna wolność, jak mówi Jan Paweł II, „zasadza się na głębszej płaszczyźnie: na płaszczyźnie otwarcia się na Boga.”²⁹ Wolność zatem w tej najbardziej intymnej, wewnętrznej i duchowej sferze jest najgłębszym wymiarem i najwyższą formą wolności, a ponieważ dotyka ona relacji do Boga, jest wolnością religijną. W tym sensie płaszczyzna religijna staje się podstawą innych płaszczyzn wolnościowych. Praktycznie też, biorąc pod uwagę zakres wolności religijnej, o czym była mowa powyżej, uderzenie w tę płaszczyznę jest jednocześnie godzeniem w inne wolności.

Zaprezentowano powyżej szczegółową treść prawa do wolności, tak jak funkcjonuje ono w najważniejszych deklaracjach kodyfikujących podstawowe prawa człowieka. Opis treści tego prawa wskazuje, iż należy mówić o całym zespole przysługujących człowiekowi praw bardziej szczegółowych, dających się zgrupować w odpowiednich płaszczyznach: religijnej, kulturowej, rodzinnej, społeczno-gospodarczej i politycznej. Mówić zatem należy nie o jednym prawie do wolności, ale o przysługujących człowiekowi prawach wolnościowych. Właśnie te prawa, których przedmiotem są szczegółowe wolności, i to zarówno wolności „od”, jak i „do”, wolności w sferze wewnętrznych przekonań i zewnętrznego działania, stoją bezpośrednio w służbie konkretnej wolności człowieka. Z jednej strony określają bowiem one i niejako definiują treść pojęcia wolność, z drugiej zaś prawnie gwarantują i zabezpieczają możliwość korzystania z wolności w różnych płaszczyznach codziennego życia. Stanowią one dla konkretnego człowieka rzeczywisty próg autentycznego urzeczywistniania i realizowania własnej istotowej wolności, a tym samym możliwość realizowania siebie w pełnej wolności. Tylko bowiem mając zagwarantowaną możliwość korzystania z wolności, może człowiek w pełni urzeczywistniać siebie. Zadanie to jak stwierdza ks. J. Majka: „przy braku możliwości korzystania z wolności w różnych płaszczyznach życia codziennego jest wprawdzie możliwe, lecz wymaga od człowieka bohaterstwa.”³⁰

Prawa wolnościowe stanowią zatem prawne zabezpieczenie pod konkretną wolność człowieka w szeroko pojętym życiu społecznym. Można powiedzieć, że są one po prostu uszczegółowioną wolnością w ramach tego życia. W tym też sensie podstawowe prawa człowieka, których prawa wolnościowe stanowią integralną część, stoją w służbie wolności. W formie praw wolnościowych gwarantują osobie wolność religijno-kulturowo-społeczno-polityczną. Jest to pierwszy wymiar służebności praw człowieka wobec wolności.

²⁹ Jan Paweł II, *Chcesz służyć sprawie pokoju — szanuj wolność*, art. cyt., 16.

³⁰ J. Majka, dz. cyt., 161.

2. Prawa społeczne i solidarnościowe a wolność

Powszechnie wiadomo, że w całokształcie praw człowieka mówi się dziś o trzech ich generacjach, a mianowicie o prawach wolnościowych, społecznych i solidarnościowych, przy czym każda z tych grup odznacza się własną specyfiką.³¹ Podejmując zagadnienia służebności praw człowieka wobec wolności, nie można tego problemu widzieć tylko i wyłącznie w płaszczyźnie praw wolnościowych, tzn. jakoby tylko one stały w jej służbie. Problem jest tu szerszy. Konkretna bowiem wolność urzeczywistnia się wraz ze sprawiedliwością i solidarnością, tzn. z możliwością korzystania z określonych dóbr w płaszczyźnie społeczno-gospodarczo-kulturowej, na straży których stoją bez wątpienia prawa społeczne i solidarnościowe. Wydaje się zatem, że wszystkie prawa człowieka mają swój wolnościowy wymiar. Spróbujmy przybliżyć sobie ten problem.

Człowiek, który jest bytem materialno-duchowym żyje w świecie wielorakich wartości. Jego naturalne ukierunkowanie na rozwój, i to rozwój integralny, jest jednocześnie otwarciem na wartości gospodarczo-materialne, duchowe, religijne, moralne, kulturowe itp.³² Człowiek nie tylko ma do nich prawo, ale są mu one nieodzowne dla jego własnego rozwoju, a także dla życia, które można określić życiem godnym człowieka jako osoby posiadającej niepowtarzalną godność. Jest rzeczą oczywistą, iż osoba musi mieć zagwarantowaną możliwość korzystania z tych dóbr i wartości, które stanowią o godnym jej poziomie egzystencji. Właśnie prawa człowieka stoją w służbie tych wartości. W pierwszej kolejności jest to ta grupa praw, które określa się pojęciem praw społecznych. Najogólniej rozumie się przez nie te wymagania, jakie człowiek może stawiać społeczności, aby zapewniła mu ona środki do prowadzenia w pełni ludzkiej egzystencji.³³ Nie chodzi przy tym tylko i wyłącznie o uprawnienie do korzystania z określonych dóbr, ale także o możliwość uczestniczenia w ich tworzeniu. Prawa te charakteryzuje przede wszystkim ich przedmiot, którym są sprawy społeczne, gospodarcze i kulturowe. W szeroko rozumianych prawach społecznych należy zatem mówić o prawach gospodarczych, społecznych i kulturowych. Do najważniejszych zaliczyć można: prawo do pracy, sprawiedliwej płacy, posiadania własności, mieszkania, odzieży, wyżywienia, partycypacji we współrzędzeniu, tworzenia związków zawodowych, korzystania z dóbr kultury, dorobku nauki itp.

Prawa solidarnościowe, podobnie jak prawa społeczne, stoją w służbie określonych wartości i dóbr człowieka, któremu są one

³¹ Por. F. J. Mazurek, *Nauczanie Kościoła o prawach człowieka, Chrześcijańskim w świecie* 18(1986) z. 150, 6—7.

³² Por. *tamże*, 3.

³³ Por. J. Joblin, *Role of human, economic and social rights in the advent of a new society*, *Labour and Society* 2(1977) nr 4, 359.

należne ze względu na jego godność. Są to te prawa, które wymagają solidarnej współpracy całego społeczeństwa światowego, ponieważ tylko w tej współpracy mogą one być gwarantowane osobie. Wśród tych praw na pierwszym miejscu stawia się prawo do rozwoju. Każdy człowiek posiada niezbywalne prawo do rozwoju i to rozwoju integralnego swojej osobowości. Biorąc pod uwagę, iż całościowy rozwój człowieka jest wielorako warunkowany, prawo to jest gwarancją do korzystania z tych dóbr, które w jego realizacji są nieodzowne.³⁴ Także inne prawa solidarnościowe, jak np. prawo do pokoju, do czystego i nieskażonego środowiska, do powszechnego używania dóbr itp., dają człowiekowi szerokie uprawnienia do korzystania z wielorakich dóbr i wartości.

Tak bardzo skrótko scharakteryzowane prawa społeczne i solidarnościowe gwarantują osobie to wszystko, co jest nieodzowne do życia odpowiadającego jej pełnej godności. Nie należy jednak tego utożsamiać z zapewnieniem człowiekowi tylko i wyłącznie minimum egzystencji, ale z możliwością zaspokajania wciąż nowych potrzeb w płaszczyźnie społecznej, gospodarczej i kulturowej, które składają się na pojęcie życia w pełni ludzkiego. Jest to prosta konsekwencja faktu, że życie, które ma być godne człowieka jako osoby, jest wielorako warunkowane. Można zatem stwierdzić, że prawa społeczne i solidarnościowe stoją w służbie tych jednostkowych wartości, bez istnienia których nie można mówić o egzystencji godnej człowieka.

Wszystkie wspomniane tu prawa mają zarówno swój negatywny, jak i pozytywny aspekt. Z jednej strony gwarantują człowiekowi niepodejmowanie ze strony podmiotu zobowiązań takich działań, które godziłyby w poszczególne wartości nieodzowne do życia, np. dobra materialne, własność, wykształcenie itp., z drugiej zaś strony gwarantują, iż podmiot zobowiązań powinien nieustannie dążyć do ich ubogacania i poprawy.

W gwarancji egzystencji godnej człowieka wyraża się służebność praw społecznych i solidarnościowych wobec wolności. Można powiedzieć, że na ile umożliwiają one tworzenie i zabezpieczenie w pełni ludzkiego życia na tyle też autentycznie służą realizacji konkretnej wolności. Nie należy tego ujmować, że tylko i wyłącznie tam może być w pełni realizowana wolność, gdzie człowiek ma zapewnione w pełni ludzkie warunki życia, ale nie ulega też wątpliwości, że tworzenie takich warunków umożliwia jej realizowanie, jest gwarancją jej szerokiego urzeczywistnienia w płaszczyźnie codziennej egzystencji.

Zależność jest tu logiczna. Zagrożenie praw społecznych i solidarnościowych albo wprost odebranie ich osobie ma swoje negatywne oddziaływanie w zakresie wolności. Trudno na przykład mó-

³⁴ Por. P a w e ł VI, *Populorum progressio*, n. 20.

wić o rzeczywistym korzystaniu z wolności bez dysponowania przez konkretnego człowieka środkami materialnymi, które pozwalają mu prowadzić życie odpowiadające jego godności,³⁵ czy bez posiadania pracy będącej źródłem utrzymania jego oraz własnej rodziny.³⁶ Istotnym jest tu na przykład prawo do posiadania własności mające powszechny charakter. Ma ono swój ścisły i nierozzerwalny związek z konkretną wolnością osoby. Ludzie bowiem, których pozbawiono własności, są zawsze w pozycji uzależnienia od posiadających. Uprawienie zaś do własności chroni w sposób skuteczny wolność społeczną człowieka. Powiedzieć należy wprost, że jest ona bazą dla szeregu przejawów wolności w życiu społecznym, gospodarczym i kulturalnym. Instytucja prawnej własności, którą gwarantują prawa społeczne, spełnia swoją wolnościową funkcję, gdy możliwie wszyscy ludzie w niej uczestniczą.³⁷ W tym sensie należy rozumieć słowa Jana XXIII: „Wynika więc z tego jasno, że prawo do własności stanowi gwarancję wolności i bodziec do korzystania z niej”.³⁸

Trudno także mówić o pełnej wolności w życiu społecznym, gdy np. brak równości społecznej (nierówność zawsze wiąże się z zależnością i podporządkowaniem człowieka człowiekowi), gdy występuje brak bezpieczeństwa publicznego, a także gdy panuje nędza, głód i analfabetyzm. W takiej rzeczywistości wolność jest po prostu fikcją.³⁹

Służebność praw społecznych i solidarnościowych wobec wolności wyraża się zatem w ich funkcji. Zabezpieczając osobie godne warunki życia służą urzeczywistnieniu konkretnej wolności, która dokonuje się zawsze na bazie odpowiednich warunków społeczno-gospodarczo-politycznych.

Głębsza analiza zależności praw społecznych i solidarnościowych od wolności pozwala wnioskować, iż służebność ta idzie jeszcze dalej. Zawiera się także w ich treści. Wolność jak gdyby przenika treść wszystkich praw społeczno-solidarnościowych, tzn. w niej samej zawarte są już określone elementy społeczne, które konstytuują treść tych praw.⁴⁰ Na przykład wolność w płaszczyźnie religijnej nie jest tylko wolnością jednostki, ale sama w sobie implikuje wolność i prawo do tworzenia grup religijnych, możliwość ich działania w płaszczyźnie wychowawczej, wydawniczej, oświatowej, charytatywnej itp.⁴¹ Wszystkie te dziedziny mają zaś wymiar społeczny — są gwarantowane prawami społecznymi. Podobnie wolność w sferze

³⁵ Por. F. J. Mazurek, *art. cyt.*, 7.

³⁶ Por. Jan Paweł II, *Chcesz służyć sprawie pokoju — szanuj wolność*, *art. cyt.*, 3—4.

³⁷ Por. F. J. Mazurek, *art. cyt.*, 8.

³⁸ Jan XXIII, *Mater et Magistra*, n. 109.

³⁹ Por. F. J. Mazurek, *art. cyt.*, 7.

⁴⁰ Por. *tamże*, 8.

⁴¹ Por. *tamże*, 8.

nauki. Nie jest to tylko wolność indywidualnego człowieka. Domaga się ona praw gwarantujących możliwość prowadzenia doświadczeń i badań naukowych, istnienia i funkcjonowania uniwersytetów i instytutów naukowych, a także szerokiego zaplecza nieodzownych do tego celu środków materialnych.⁴² To zaś jest także domena praw społecznych. Słusznym jest zatem twierdzenie, że wolność sama w sobie zawiera treści społeczne, konieczne i nieodzowne dla jej pełnego urzeczywistnienia, które jednocześnie kontynuują treść praw społecznych i solidarnościowych.

Reasumując powyższe refleksje należy stwierdzić, że wszystkie prawa społeczne i solidarnościowe służą wolności zarówno poprzez funkcje, którą spełniają, jak i poprzez treść, którą zawierają. Gwarantują one osobie korzystanie z tych dóbr i wartości bez istnienia których trudno mówić o pełnym realizowaniu wolności. Są one osobową i społeczną koniecznością wolności. W tym sensie zasadnym jest twierdzenie Papieskiej Komisji „Iustitia et Pax”: „Kościół uznał nie tylko prawa człowieka, lecz również to, że sama wolność ludzka jest związana z respektowaniem wszystkich nienaruszalnych praw osoby”.⁴³

Podstawowe prawa człowieka mają swój wolnościowy wymiar, który można określić pojęciem „służba wolności”. Człowiekowi — istocie bytowo wolnej — gwarantują możliwość pełnego korzystania z wolności i realizowania jej w różnych płaszczyznach codziennej egzystencji. Można powiedzieć, że są one nieodzowną podstawą dla konkretnej wolności:

- a) w zakresie treści — chodzi tu o cały zespół praw wolnościowych w ramach praw człowieka, które wprost określają, wyznaczają i definiują wolność w płaszczyźnie religijnej, kulturowej, rodzinnej, społeczno-gospodarczej i politycznej;
- b) w zakresie funkcji i treści — chodzi tu o całokształt praw społecznych i solidarnościowych, które gwarantują w pełni ludzką egzystencję poprzez zapewnienie określonych dóbr w płaszczyźnie ekonomicznej, politycznej i kulturowej, bez istnienia których trudno mówić o pełnej wolności.

Stąd też Kościół w swoim nauczaniu społecznym głosi teorię integralnych praw człowieka, jedności praw, która domaga się równoczesnego realizowania praw wolnościowych, społecznych i solidarnościowych. Mówiąc o integralności praw nie neguje się jednak zachodzącej między nimi różnicy. Biorąc jednak pod uwagę ich treść

⁴² Por. *tamże*, 8.

⁴³ Papieska Komisja „Iustitia et Pax”, *Kościół a prawa człowieka*, *Więź* 28(1978) z. 2, 14.

i funkcje, należy stwierdzić ich jedność oscylującą wokół wolności. Wszystkie one stanowią integralną całość umożliwiającą istocie bytowo wolnej realizowanie siebie w pełnej wolności.⁴⁴

MENSCHENRECHTE IM DIENSTE DER FREIHEIT

Rechte des Menschen, die das Ergebnis seiner eigenen vom Menschen bewussten Würde bilden, haben ihre freiheitlich gesinnte Dimension. Man kann sie mit Begriff „Dienst der Freiheit“ bezeichnen. Dem Menschen — einem existentiell freien Wesen — garantieren sie eine Möglichkeit die Freiheit in Anspruch zu nehmen und diese auf verschiedenen Ebenen der täglichen Existenz zu realisieren. Sie bilden sozusagen gewissermassen die Grundlage einer konkreten Freiheit in bezug auf den Inhalt — es handelt sich hier um einen ganzen Komplex von Freiheitsrechten, die die Freiheit auf verschiedenen Ebenen des täglichen Lebens einfach bezeichnen, festsetzen und definieren; sowie im Rahmen ihrer Funktion geht es um das Gesamtbild der Sozial- und Solidaritätsrechte, die die menschliche Existenz durch Sicherstellung von bestimmten Gütern auf der ökonomischen, politischen und kulturellen Ebene in vollem Masse vollkommen gewährleisten; ohne diese Sicherstellung ist es schwer über volle Freiheit zu sprechen. In diesem Sinne ist auch die Behauptung begründet, dass die Menschengrundrechte im Dienste der Freiheit stehen und man kann sogar mehr davon sagen, da sie selbst eine nähere Präzisierung des Begriffes „Freiheit“ auf einzelnen Ebenen der Menschenexistenz bilden.

Daraus folgt auch die Tatsache, dass die Kirche in ihrer sozialen Lehre die Theorie von integralen Menschenrechten und von einer Einheitlichkeit dieser Rechte verkündet. Diese Theorie fordert eine gleichzeitige Realisierung von Freiheits-, Sozial- und Solidaritätsrechten.

⁴⁴ Por. F. J. Mazurek, *art. cyt.*, 3—10.